



*TÜRÜK*

*Uluslararası Dil, Edebiyat  
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*  
2018, Yıl:6, Sayı:13

*Geliş Tarihi: 05.05.2018*

*Kabul Tarihi: 20.06.2018*

*Sayfa:420-431*

*ISSN: 2147-8872*

## **AVNÎ DİVANI'NDA SALTANAT**

Faruk Ay\*

### **Özet**

“Sultan ateşe benzer. Uzaklaşırsan fayda vermez, yaklaşıncaya yanarsın” diye bir söz vardır. Bu sözden hareketle gerek halk gerekse sultan birbirlerine haddinden fazla yaklaşmamışlardır. Konumlarından dolayı halk gibi doğrudan hayatın içerisine dâhil olamayan sultanlar tebdil-i kıyafet edip halk arasında dolaşmak gibi çeşitli sebeplerle sosyal hayatta neler olup bittiğini öğrenmek istemişlerdir. Devlet yükünün de omuzlarındaki ağırlıkları onları bu gibi çözümlerle sevk etmiştir. Fakat her zaman bu gibi çareler yeterli olmadığı için bazı hükümdarlar, sanatla ve şiirle meşgul olarak kendilerini rahatça ifade etmek istemişlerdir. Bunlardan biri de bu çalışmada eserini, saltanat ve ilgili kavramlar, çerçevesinde inceleme konusu yaptığımız “Fatih Sultan Mehmed”tir. Genç yaşta tahta çıkan II. Mehmed birçok başarıya imza atmış olmakla birlikte, onun en önemli başarısı Doğu Roma İmparatorluğu’nun bin yıllık başkenti olan İstanbul’u (Konstantiniyye) feth etmesidir.”Fatih Sultan Mehmed yalnızca başarılı bir devlet adamı sıfatıyla bilinmemekte aynı zamanda sanata, kültüre, tarihe, dil ve edebiyata da önem veren bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İlmin ve edebiyatın korunması ve gelişmesine yönelik çeşitli adımlar atmıştır. Şahsi olarak ise daha önceki hükümdarlar gibi o da şiirler yazmıştır. Şiirlerinde “Avnî” mahlasını kullanan Mehmed bir divan ortaya koymuştur. Bu çalışma “Avnî Divanı”ndaki şiirlerden hareketle Sultan Fatih’in saltanat ve şiir arasındaki söylemlerini incelemiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Avnî Dîvânı, Şiir ve Saltanat, Sultan Mehmed, söylem, feth etmek

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, [orcid.org/0000-0002-7419-195X](https://orcid.org/0000-0002-7419-195X), [farukay64@gmail.com](mailto:farukay64@gmail.com)

## SALTANATE IN AVNI DIVAN

### Abstract

There is a saying, A sultan is like a fire! When you move away, you won't benefit from it; but when you come near to it, you will be burn!, made the Ottoman society and the leader stay enough detached to each other. So, the sultans itinerated incognito in order to investigate what ist the fact among population. A millstone around the sultans' neck made them to be interested many hobbies such as art and poetry in order to express themselves. Mehmed II who ascended the throne at a tender age reached many successes. One of the most important of these was the conquest of Istanbul (Constantiniyye), which was the capital city of the thousand-year-old East Roman Empire. Sultan Mehmed the Conqueror was not only known as a successful statesman but also as a person who gave importance to art, culture, history, language and literary works. He took important steps to develop and protect the literature and science. Personally, he wrote poems like his predecessors. Mehmed who used "Avni" pseudonym in his poems composed a divan. This study examines the rhetoric of Sultan Mehmed between sultanate and poetry based on the poems in "Avnî Divan".

**Key Words:** Avni Divan, Poetry and Sultanate, Sultan Mehmed, expression, conquer

### Giriş

*“Kelâm ’ül-mülk, mülûku ’l-keîâm”<sup>1</sup>*

Osmanlı Devleti, altı asır ömür sürmüş bir devlettir. Bir uç beyliği olarak kurulan devlet üç kıtaya hükmeder konuma gelmiştir. Osmanlı Devleti’nde bütün teşkilat, padişahın mutlak ve ortak olunamaz egemenliğini gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Hükümet, eyaletlerin yönetimi ve ordu doğrudan padişaha bağlı bir bütün olarak teşkilatlandırılmıştır. Bu bütünün merkezinde padişah ve saray teşkilatı bulunuyordu.. Osmanlı Devleti’nin idarî teşkilatı ve buna bağlı olarak merkez teşkilatı İslamiyet’ten önceki Türk devletleri ile İslamiyet’in kabulünden sonra kurulan Müslüman Türk devletlerinin birikimlerinin başarılı bir sentezi olmuştur.<sup>2</sup>

Padişahlara ayrıca, “hükümün sahibi, hükümü elinde bulunduran” anlamında hükümdar denilmekteydi”. Her padişah gerçek bir hükümdar olabilmiş midir, tartışılır; ama Fatih Sultan Mehmed’in aynı zamanda bir söz sultanı olduğuna şüphe yoktur. Çocukluğundan itibaren bir kızıl elma olarak gördüğü İstanbul’u fethetme ateşiyle yanıp tutuşan genç hükümdar, çok geçmeden bu gayesine ulaşmış ve 29 Mayıs 1453’te İstanbul’u fethederek yeni bir çağa yön vermiştir.

<sup>1</sup> “Sultanların sözü, sözlerin sultanıdır.” Kelâm-ı Kibar.

<sup>2</sup> Armağan, Abdüllatif. (2011), *Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler*. Gazi Akademik Bakış, C. 5, sayı 9, s. 139-155

Fatih hem iç ve dış siyasi düzenlemelerle hem de yeni sefer ve zaferlerle devleti genişletti. Otuz yıl tahtta kaldıktan sonra bir doğu seferi için orduyla beraber İstanbul'dan ayrılan Fatih, 3 Mayıs 1481'de vefat etti.

Asırlarca hükmedecek bir devletin gelecek kuşaktaki hükümdarlarına ideal devlet adamı profilini oluşturan Fatih Sultan Mehmet hazırlamıştır. Osmanlı padişahı, gerçek anlamda Fatih Sultan Mehmet'in (1451-1481) şahsında ortaya çıkmıştır. Fatih dönemi, Osmanlı saltanat ve padişahlık anlayışında bir dönüm noktası olmuştur. Fatih, bir taraftan kendi adıyla anılan kanunnamesine koyduğu hükümler, diğer taraftan kendi zamanındaki uygulama ile devlet içindeki bütün gruplar üzerinde merkezî otoriteyi kurarak, mutlak bir hükümdar tipini meydana getirmiştir. Başlangıçta örfî nitelikli ve geleneksel ağırlıklı hükümdarlık anlayışının Fatih'ten itibaren giderek dinî ağırlık kazandığı gözlenmektedir.

II.Mehmed, her işte son derece atılgan, şan ve şeref kazanmak isteyen, cevval zekalı, yorgunluğa, soğuğa, sıcağa, susuzluğa ve açlığa dayanıklı, sert konuşur ve kimseden çekinmez, zevk ve sefaya bigane bir hükümdar idi. Azim ve irade sahibi, devlet yönetiminde oldukça sert, temkinli ve verdiği kararları kesinlikle uygulayan bir kişiliği vardı. Dünya hâkimiyetini gaye edinmiş, kudretli bir asker ve kültür adamı idi. Türkçe, Yunanca ve Slavcanın yanında Arapça ve Farsçaya da vakıf idi. Edebiyata bir divan oluşturacak kadar hâkim, din felsefesi meselelerine aşina, coğrafya, riyaziye ve heyet ilmine de özel bir alâkası vardı. Hocazâde, Gürâni, Molla İlyas, Siraceddin Halebi, Molla Abdülkadir, Hasan Samsunî ve Molla Hayreddin onu yetiştiren hocalar arasındadır.<sup>3</sup>

Askerlik mesleğinden sonra münevver Osmanlı Türklerinin fazlaca rağbet gösterdiği meşgalelerden bir ehemmiyetlisi “şairlik” olmuştur. Bunlardan birisi de Fatih Sultan Mehmed'dir.<sup>4</sup> Fatih'in mahlası “Avnî”dir ve mahlas kullanan ilk şair padişaktır. Avnî, “yardımla ilgili, yardım eden, arka çıkan, imdada yetişen” gibi manalara gelir. Ancak bir padişah böyle bir mahlas alabilir. Zira bu mahlasın icabını yerine getirmek oldukça zor olsa gerektir. Avnî, şair bir babanın oğluydu. Güzel sanatlara ilgili ve hayranlık duyan bir ince ruha sahipti. İlime ve âlimlere çok değer vermiştir. Dini ve müspet ilimlerde oldukça âlim ve ilmiyle amildir. Şiirde, devrinin yegânesi yahut sultanu'ş-şu'arâsı değildi. Ancak üstad şairlerin hemen peşi sıra değerlendirilebilecek bir şiir kudretinin sahibiydi. Aruz veznini ustalıkla kullanan bir şairdi. Çağının şiir dilini ince hayallerle yoğurarak kullanması, Türkçeye karşı sorumluluğunun sonucudur. Açık ifadeleri ve akıcı üslubu, henüz sanatlara boğulmamış bir Türk şiirinin güzel örneklerine kapı aralar. İster aşkı, ister tasavvufu ve dinî temayülleri terennüm etsin, hemen her bir mısraı, edebi anlayışından kaynaklanan yalın ifadesi ile kuvvet bulur.<sup>5</sup> Edebi sanatları sıklıkla kullanır. Hemen her türden edebi sanata örnek bulunabilir. Kıssalar, efsaneler ve tarihi hikâyeleri de ustalıkla anar. Kelime hazinesi, geniş bilim ve kültürünün bir göstergesidir. (Pala, s.53)

<sup>3</sup> Coşkun, Vildan. (2004). *İstanbul'un Şahı, Şiirin Sultanı Fatih*, VII: Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, İstanbul. S. 361-366

<sup>4</sup> Karahan, Abdülkadir. (1954), *Fâtih, Şair Avnî*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 6(6), İstanbul, s.1-38

<sup>5</sup> Pala, İskender. (2005). *Şiirin Sultanları*, Asya Finans Kültür Yay, İstanbul, s.52

Araştırmalarımız esnasında sultan şairlerimizin şiirleri hakkında yeteri kadar müstakil çalışmaların yapılmadığını gördük. Bu minvalde sultan şairlerimizin ilki sayılabilecek Fatih Sultan Mehmed'in divanından hareketle bir araştırma yapmayı uygun gördük. Bu çalışma Fatih'in tek eseri olan Divanı'nda bulunan gazellerindeki saltanata dair duygu, düşünce ve görüşleri içermektedir. Alanımızın değerli hocalarından İskender Pala ve Muhammed Nur Doğan'ın yapmış oldukları değerli çalışmalarından azami derecede istifade ederek çalışmamıza yön verdik. Makale içerisinde geçen beyitler ve nesre çeviriler bize ait olmayıp Muhammed Nur Doğan'ın "Fatih Dîvânı Şerhi" ve İskender Pala'nın "Fatih Sultan Mehmet" isimli eserlerden alınmıştır. Her beyit için ayrı ayrı dipnot vererek metni dipnotlarla doldurmak istemedik.

Çalışmamızda Avni Divanı'nda yapılan taramalar neticesinde bir takım tasnifler yapılmış olup bu tasnifler altında beyitler incelenecektir.

### 1. Tac – Taht – Devlet

Hükümdarların resmi günlerde başlarına giydikleri işlemeli ve mücevherli başlığa taç, hükümdarlık makamına, koltuğuna da taht denir. Tâc u taht tamlaması padişahlık simgesidir.<sup>6</sup> Devlet ise toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlıktır<sup>7</sup>. Devletin bekası daima halkın bekasıyla doğrudan ilişkili olmuştur. Türk devletlerinin idarecileri daima halkını memnun etmeye gayret etmişler ki devletleri mamur ve daim olsun. Onlar için devlet demek millet demektir. Şair sultanların şiirlerinde sıkça kullandıkları bu kavramlar genel manada gerek ilahi aşk gerekse mecazi aşkı ifade ederken övünme sebebinin olması beklenirken tam aksi olarak bunlara itibar etmedikleri görülmektedir.

Virselers mülk-i cihânun tâc u tahtı devletin  
'Avnî kûyûn terkin itmez başına sultân olup (G4/7)

*Bütün cihân mülkünün tacı ve tahtına hükmetme şansını verip, başına Avnî'yi sultan etseler;(Avnî) yine de senin mahallenini bırakıp gitmez.* Divan şiirinde sevgilinin oturduğu yer önemlidir. Âşıklar daima oraya ulaşmak isterler ve bir an olsun oradan ayrılmak istemezler. Sevgili o beldenin sultanıdır. Avnî beyitte tüm cihanın saltanatını verseler dahi sevgilinin oturduğu yeri bırakıp sultan olmayacağını ifade etmektedir. Bu tür söylemleri birçok şair kullanmıştır ancak saltanat sahibi bir şairin söylemesi beyte anlam bakımından tesir gücü yüksek bir ivme kazandırmaktadır.

Hükümdarlar cülûslarından sonra merasimle taç giyerler. Bu uygulama gelenekselleşmiştir. Taç giyen hükümdarlığını ilan etmiş anlamına gelmektedir. Avnî aşığıdaki beyitte taç giydirilme geleneğinden faydalanmış olabileceği düşünülmektedir.

Saltanat tâcına baş egmez kabûl itmez serîr  
Saña biñ cân ile kuldur özge sultândur göñül (G45/4)

<sup>6</sup> Kayaalp, İsa. (1999). *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlil'i*, KİTABEVİ Yayınları, İstanbul, s. 146

<sup>7</sup> Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK Yay, Ankara, 2010

(*Ey Sevgili*); *gönlüm sana bin can ile kul olup, bambaşka bir sultanlığa ulaşmıştır. Artık bundan sonra hiç bir saltanat tacını giymek için başını eğmez ve hiç bir tahtı kabul etmez. Avnî beyitte padişah kimliğini gizlemeden, doğrudan hüküm sahibi sıfatını kullanarak sevgiliye olan meftunluğu, kulluğu ile saltanatının farklı bir boyuta geçtiğini ifade etmektedir. Tarihte dünyaya hâkim olma ihtirası nedeniyle devletin sonunu hazırlayan birçok hükümdar bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed askerleriyle İstanbul'u feth ederek Peygamber müjdesine nail olmuş bir padişaktır. Beyitte "özge sultan" olmasının nedenleri arasında bu müjdenin de etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir.*

Divan şairleri şiirlerinde ilâhî ve mecâzi olmak üzere iki tür aşka yer verdikleri malumdur. Beşeri aşka rakip aşığa ıstırap vermek için sevgilinin muhafızı gibi yanındadır. Maşuk ise sevgiliye sarf-ı nazar eylemeyerek acısını daha da arttırır. Maşuk izzette âşık ise zillettedir. İlâhî aşktaki aşığın konumu beşeri aşktaki konumuna nispetle biraz daha farklıdır. Âşık; kul ve mürîddir. Maşuk; Allah ve mürşîd olur. Rakip ise nefis ve şeytandır. Âşık, rakibi yenip sevgiliye ulaşmaya gayret ettiği müddetçe makamı da artar.

Devlet-i 'ışkıyla pâyem bir makâma irdi kim  
Şanımı anlar görenler 'izz ü câhumdan benüm (G51/3)

*Onun aşkının (bana kazandırdığı devlet ve) iyi talihi ile, pâyem (rütbem veya ayağım) öyle bir mertebeye erişti ki, (sahip olduğum) mevki ve makamı görenler (âşıklıktaki) şanımı (hemen) anlarlar.* Bu beyti bir sultan şairin yazdığı hatırlanacak olursa âşıklar fakir kimselerdir fakat buradaki aşığın durumu biraz farklı görülmektedir. Sebebi ise makam sahibi olmasıdır. Tarihte birçok zaferler kazanan Osmanlı padişahlarının pay-i tahta girerken halkın onları heyecanla ve şevkle beklediklerini bildiklerinden şaşaa ve debdebeyi bir kenara itip mütevaziyâne şehre girdikleri bilinmektedir. Hal böyle iken beyitte Avnî kendisinin şan ve şöhretinin herkes tarafından bilindiğini fakat bu şöhretin kendisinin sahip olduğu Osmanlı devletinden değil de aşk devletinden ötürü olduğunu ifade ettiği düşünülmektedir. Zira kendisi İstanbul'u feth ederek Peygamber müjdesine nail olmuş bir padişaktır. Cihanı da feth etse hiç bir padişaha nasip olmayacak bir makam kendisine verilmiştir. Onun şöhreti asırlar öncesine dayanmaktadır.

## 2. İstanbul Şâhı

*Avnî Divanı'nda, estetik unsuru olarak geçen iki yer adına tesadüf edilir. Bunlardan biri İstanbul; diğeri de Kalata (Galata)'dır. İstanbul, aynı zamanda kudretli bir sultan olan şairin ikamet ettiği ve sarayının da içinde bulunduğu asıl şehirdir. Galata ise gayrimüslimlerin yaşadığı ve Müslüman unsurun pek fazla uğramadığı semtin adıdır. Galata'da daha çok Hristiyanlar yaşadığı için buraya "Firengistan" da denmektedir.<sup>8</sup>*

'Avnîyâ kılma gümân kim saña râm ola nigâr  
Señ Sitanbul şâhısuñ ol [da] Kalâtâ şâhidur (G14/5)

*Ey Avnî; gönül verdiğin o (Hristiyan) güzelinin sana râm olacağını asla umma!. Çünkü sen (nihayetinde) İstanbul'un şahısın; o ise (güzellik ülkesinin başkenti olan) Galata'nın*

<sup>8</sup> Nur Doğan, Muhammet. (2011). *Eski Şiirin Bahçesinde*, YELKENLİ Yayınları, İstanbul, s.254

*şahıdır*. Avnî'ye göre; içerisinde dolaşan huri gibi güzellerle, Galata'yı görenler, Firdevs cennetine gönül vermez olurlar. Orada nazlı nazlı salınan servi boylu sevgiliyi görenler de (cennette biten) servi ağacını hatırlarına bile getirmezler.(Doğan, s.254) Ne kadar cihan sultanı da olsa Galata'daki güzeller sultanının kendine has yönettiği bir ülke vardır.

Beyite bir de Galata'nın Osmanlı tarihindeki konumu üzerinden bakacak olursak; Osmanlılar devrinde İstanbul şehri, İstanbul ve bilâd-ı selâse (Eyüp, Galata, Üsküdar) olarak idârî – adlî bölgelere ayrılmıştı. Galata, mevleviyet pâyeli kadılar tarafından idare ediliyordu. Dolayısıyla idârî yönden Haliç'in kuzey ve Boğaz'ın Avrupa yakası Galata kadılığına bağlıydı.(İnalçık, Galata, İslam ansiklopedisi) Bu bilgiler çerçevesinde Fatih, Galata'nın idaresi konusuna şiirinde yer verdiği düşünülmektedir.

### 3. Sultan - Kul

*Kul*; Osmanlı Devleti'nin kapıkulu askerleriyle askeri ve mülki idarecileri için kullanılan terim. Sözlükte "esir, köle" anlamına gelen "kul" Osmanlı döneminde özellikle Fatih Sultan Mehmed'den itibaren "tebaa, hizmetkâr ve sadık" manalarında kullanılmış. Bu arada "kapı kulu. Kul kethüdası, kul kardeşi, kuloğlu, yerli kulu" gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Dîvânü Lügat-it-Türk'te kul kelimesine Osmanlı kullanımına uygun olarak "tâbi, hizmetkâr, sadık" anlamları verilmiştir (I, 282). Eski Arap-İslâm devletlerinde saray, ordu ve idare hizmetlerinde çalıştırılan gulâmlar İslâm-Türk devletlerinde de istihdam edilmiştir. Zira saltanatın korunması amacıyla hassa ordusu oluşturma geleneği Arap-İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde vazgeçilmez bir uygulamaydı. Osmanlı Devleti'nin kapıkulu ocakları da bu geleneğin devamından başka bir şey değildir. Osmanlı Devleti'nde gulâmlar daha ziyade gilman veya yaygın olarak kul terimiyle ifade edilmiştir.<sup>9</sup>

Divan şiirinde şah ile kul ilişkisi hakikatte olduğu gibi birkaç farklı hususiyetler dışında benzer temeller üzerine inşa edilmektedir. Sevgili sultan olunca âşık da onun bendesidir, kuludur. Sultanın kapısındaki kul muhtaç olmaz, çünkü onun her şeyi padişah tarafından karşılanır. Fakat sevgili sultanın tam zıddı özelliklere sahiptir. O zulmetmeyi, acı çektirmeyi sever. Hatta aşığına dönüp bakmaz bile.

Yarım ağız kime bendem dise ol şâh-ı cemâl  
Sanasen ânı bütün 'âleme sultân eyler (G16/2)

*O güzellik padişahı kime yarım ağız "Kulum" dese; sanırsın ki, onu bütün âleme sultan etmiştir.* Aşığın maşuğa kul olabilmesi onun ulaşabileceği en yüce makamdır. Fatih Sultan Mehmed devrinde devlet idaresinde hemen her alanda kul olanlar üstün duruma geldi. Sadrazamlık olmak üzere yüksek dereceli devlet kadrolarına kul asıllı kimseler getirildi. Beyitte Avnî, güzeller sultanı olan sevgilinin gönülsüz olarak, istemeye istemeye anlamında kullanılan yarım ağız ifadesiyle maşuğa, o benim kulumdur dese (ihtimal bile olsa) o kendini âlemin sultan olmuş zannedecektir. Çünkü kulluk makamı en yüce makamdır.

<sup>9</sup> Özcan, Abdülkadir. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, cilt: 26, sayfa: 348-350

Tarih birçok imparatorluğa ve cihan hâkimiyeti için savaşı devlet yöneticilerine şahit olmuştur. Bu uğurda yüzyıllar boyunca insanlar savaşmış ve ölmüşlerdir. Müslüman devlet hükümdarları cihan hâkimiyetini Allah'ın adını yüceltmek ve yaymak için arzulanmışlardır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v)'den sonra İslam devleti halifelikle yönetilmeye başlanmıştır. Halife ise Allah'ın yeryüzündeki gölgesi hükmündedir. Bu sıfatın muktezası, adaleti cihana tevdi edebilmek demektir. Halifelik makamıyla müşerref olan devletlerden birisi de Osmanlı devleti olmuştur. Osmanlı padişahları bu uğurda cihana hükmetmişlerdir. Hükümdarlıklarının yüceliği kadar mütevazılıkları ve Allah dostları olarak nitelendirilen tarikat büyüklerine olan hürmetleri ile de bilinmektedirler. Onların yanında diğer müritlerden farkları yoktur. Padişahlar yalnızca bu dünyanın sultanıdır oysaki Allah dostları gönül ülkesinin sultanlarıdır. Her sultan kendisine hakiki tabi olunmasını ister.

Bir şâha kul oldum ki cihân aña gedâdur  
Bir mâha dutuldum ki yüzi şems-i duhâdur (G18/1)

*Öyle bir padişaha kul köle oldum ki, bütün cihan onun dilencisidir; öyle bir ay (yüzlü)ye tutuldum ki, yüzü kuşluk güneşi (gibi) ışıl ışıldır.* Beyitte Avni muhtemel ki kendisinin sultanı olduğu cihandan bahsetmiyor olmalıdır. Bu öyle bir sultandır ki kendisi o sultana tutulma derecesinde bağlıdır. Şems-i duhâ o sevgilinin sıfatlarından. Bu terkip kelime manasıyla “kuşluk güneşi” demektir. *Kur'ân'ın* 93. Sûresinin adıdır. İlk âyette "Kuşluk vaktine and olsun ki!" diye başlar. Yine bir âyette "Güneş ve onun aydınlığına and olsun ki! (Şems/1)." buyurulmaktadır. Buradaki âyet "Ve'-Şemsi ve duhahe" şeklinde geçer. Bu âyetin iktibas yoluyla "Şemsü'd-Duhâ" şekli edebiyatta çok kullanılır. Işık ve aydınlık ilişkisiyle sevgilinin yüzü duhâ'ya benzemektedir.<sup>10</sup> Beyitte tutulmak fiilinin geçiyor olması bir sultanın başka bir şâha kul olmasıyla ilişkilendirilecek olursa Fatih'in hükümdarlık anlayışında Allah'ın yeryüzünde bir halifesi olabilme arzusu doğrultusunda yazdığı ihtimalini kuvvetlendiriyor. Bu minvalde yazılmış benzer beyitleri açıklayıp tekrara düşmemek için sadece beyitleri ve nesre çevirilerini vermekle iktifa edeceğiz.

Bir şâha kulam kim kulı sultân-ı cihândur  
Mîhr-i ruhı şems-i felege nûr-feşândur (G23/1)

*Ben öyle bir padişaha tutulmuşum ki; cihanın bütün sultanları ona kul köle olmuştur. Gökyüzündeki güneş de ışığını onun yanağından almaktadır.*

Kime yâr olam cihân içinde yârüm var iken  
Kime kul olam o şâh-ı tâc-dârüm var iken (G62/1)

*O sevgilim var iken ben bu dünya içerisinde kime dost olayım? O, başında (güzellik ülkesinin) saltanat tacını taşıyan sultanım var iken, ben (başka) kimin kulu olayım?*

Benüm señ şâh-ı meh-rûya kul olmak iledür fahrüm  
Gedâ-yı dilber olmak yeğ cihânuñ her safâsından (G64/6)

<sup>10</sup> Pala, İskender. (2011). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, s.125

*(Ey Sevgili); benim bütün övüncüm, sen ay yüzlü padişaha kul köle olmaktan ibarettir... Sevgilinin kölesi olmak dünyanın bütün zevklerinden daha yeğdir.*

Bu başlık altınca ele aldığımız beyitler içerisinde bu beyit Fatih'in yine kendi şahsını âşık kisvesi altında gizlemeden yalın bir ifadeyle ortaya koyduğu bir beyittir.

Ol şeh-i hüsn ü cemâle çün kul olduñ ‘Avnîyâ  
Saña olmuşdur müsellemlük-i ‘Osmân var ise (G67/6)

*Ey Avnî; galiba, o güzellik ve cemal padişahına kul olduğun içindir ki, Osmanlı ülkesi hükümdarlığı sana bağışlandı.*

#### 4. Mülk – Hazine

Divan şiirinde geçer akçe aşk nakdidir. Aşğın zenginliği sevgilisine duyduğu aşktan ötürüdür. Cefa onun azığıdır. Fatih'in şiirleri içerisinde yaptığımız tarama neticesinde mal ve mülke dair onun hakkında görüş elde edebileceğimiz beyitler tespit ettik. Beyitlerin cömertlik ve dünyevi mala tamah etmemek üzerine inşa edilmiş olabileceğine dair bir sonuç elde ettik diyebiliriz.

Bugün mülk ü hazâyin her ne cem‘iyyet ki cem‘ itdüñ  
Mey ü mahbûba sarf olmazsa ‘Avnî cümle zâyî‘dür (G26/5)

*Ey Avnî; bugün gerek mal, mülk, toprak ve gerekse hazineler dolusu mücevherlerden topladıklarının tamamı eğer şarap ve sevgili uğruna harcamazsan, cümlesi boşa gitmiş demektir.* Kur‘ân-ı Kerîm’de zenginliği ile meşhur bir kaç hükümdardan bahsedilir. Bunlar kendilerine verilen hükümdarlık ve serveti Allah yolunda sarf etmedikleri ve hakiki mülk sahibi olarak kendilerini gördükleri için helak olmuşlardır. Beyitte Avni topladığı serveti şarap ve sevgili için harcamayacağı takdirde hepsinin yok olacağından bahsetmektedir. Mey ve mahbub kelimeleri şairler için çok tercih edilmiştir. Mey tasavvufî manada İlahî aşkı temsil eder. Mahbûb ise sevgilidir. Bu sevgili başta Hz. Muhammed (s.a.v) olmak üzere mürid veya şeyh olabilir. Tasavvufî manada yorumlamak gerekirse; Avni bir padişah olarak sahip olduğu servetin Kur‘ân ve sünnet yolunda harcanması gerektiğini, aksi takdirde cümlesinin yok olup gideceği kanaatindedir diyebiliriz.

İnsanoğlu hayatı boyunca daima daha iyi bir yaşam sürebilmeyi arzular. Hükümdarlar devletlerinin sınırlarını alabildiğince uzaklara taşımak isterler. Temel düşünce hayatı refah içerisinde yaşamak ve yaşatmak içindir. Çağ açıp çağ kapatan bir hükümdar olarak Fatih Sultan Mehmed Han'ın bu beytinden hareketle hazinelere bakışını hükümdârâne bir söylemle dile getirdiği görülmektedir.

‘Avnî asmaz kulağına dürr ü lâ‘lin ‘âlemüñ  
Tûtî-i tab‘ı ider ol şekerîn-güftâra meyl (G46/5)

*(Bu) Avnî âlemin (en kıymetli) incilerini ve yakutlarını asla kulağına asmaz (onlara değer vermez)... Onun tabiatının papağanı ancak şeker gibi tatlı sözler söyleyen sevgili(nin dudakları)na meyl eder. “Kulak asmamak” deyimini beyitte kinayeli kullanılmıştır. İnci ve yakutlardan imal edilen küpeleri kulağına takmayacağı gibi onlara değerli taş olsalar bile*



değer vermediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu âlemin yok olmaya mahkûm olacak servetindense bir Allah dostunun dudaklarından dökülecek olan ab-ı hayat nev'inden sözleri işitmenin bir kıymet-i harbiyesi olacağını çağrıştırmaktadır.

### 5. Nâm – Şöhret

Bir sultanda bulunması gereken sıfatlardan birisi de namlı, şöhretli olmaktır. Fatih Sultan Mehmed küçük yaşta tahta geçmesine rağmen etkili bir siyasetle devleti idare etmiştir. İstanbul'u feth etme arzusunu gerçekleştirmesi neticesinde bir çağı kapatmış, yeni bir çağ açarak tarihin seyrini değiştirmiştir. Cihan devleti kurma yolunda yaptığı fetihlerle şöhretini tüm dünyaya duyurmuştur. Meşhur bir padişah olarak Fatih'in şöhret konusundaki görüşünü merak edip divanından yola çıkarak bu minvalde bir beyit tespit ettik.

Hoş gören âkil fenâ tavrını **şöhret** gözlemez  
Künc-i uzlet isteyen kendüyi **meşhûr** istemez (G28/3)

*Fânilik ( geçicilik, ölümlülük) yolunu seçen akıl sahibi kişi, şöhrete gözünü dikmez; çünkü uzlet köşesinde oturma(nın güzelliğini) idrak eden kişi dillere düşmeyi asla istemez.* Fena ve künc-i uzlet kelimeleri ile tasavvufi yorumlamaya müsait bir zemin oluşturulmuştur. Uzlet; görünürde halk içinde olduğu halde kalben onlardan ayrı olmaktır.<sup>11</sup> Zahiren bakıldığında şöhretli bir padişahın herkesin teveccühüne mazhar olmasına rağmen kendisine verilen makam, mevki, şöhretin gelip geçici olduğunu telkin ediyor.

### 6. Hâmilik

“Benden sonra gelecek olan halifelerime; Allah'ın gazabından korkup emirlerimi eksiksiz yerine getirmelerini tavsiye ederim. Keza, İslam camiasına da: Büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi ve merhamet etmelerini, mallarını artırmalarını, biri birlerine zarar vermemelerini, zillete düşmemelerini, herhangi birini dövmemelerini hak ve hukuklarını korumalarını, zayıfı kuvvetlinin yememesi için kapılarını zayıflara kapamamalarını tavsiye ederim.”[468]<sup>12</sup> Hükümdarların halkına karşı merhamet, adalet ve cömertlikle davranmalarını emreden bu gibi birçok ayet ve hadisler mevcuttur. Hükümdarlar tebaasını koruyup gözetmeli, onların dertlerine çareler bulmalıdırlar. Divan şiirinde de aşğın derdine derman tabiplerde değil sevgilidedir. Tıpkı yılan ısırmasıyla zehirlenen bir canlının şifa bulacağı panzehir için yine yılanın zehrine ihtiyaç duyması gibi.

Haste dil kapuña varsa n'ola tîmâr ister  
Yine bu derde anuñ derdine dermân iderüz (G29/2)

*(Ey Sevgili); hasta gönlüm senin kapına gelmişse, bunda ne var? (Biçare), hastalığına şifa arıyor... Biz onun derdine ancak yine bu kapıda derman bulunacağına inanıyoruz.* Beyitte nasıl ki sıkıntıda olan halkın padişaha arz-ı hal etmesi gibi aşk sebebiyle ıstırap çeken âşık da sevgilinin huzuruna gelmiş derdine derman aramaktadır. Bu beyitten hareketle Fatih halkının derdine derman olan bir padişah olduğu anlaşılmaktadır.

<sup>11</sup> <http://www.kubbealtilugati.org/uzlet>

<sup>12</sup> Sarı, İbrahim. (2016). *Amirler, Memurlar, Yöneticiler*, Net Medya Yayınları, İstanbul, 2016, s.22

## 7. Hüküm – Kanun

Divan şiirinde gönül ülkesi vardır ve burada aşk kanunları geçerlidir. Kanun koyucu, hüküm veren padişah ise sevgilidir. Onun bir yan bakışıyla âşıklar canlarını verir. Âşık ise gam ülkesinde yaşar ve sevgilinin kûyuna, ülkesine kavuşmayı arzular. Protokolde sevgili âşıktan üstün olduğu için asla aşığa itibar etmez.

Gam-hâneñe getirimeyesün o dilberi  
‘Avnî ne deñlü eyler iseñ hükmüñi revân (G60/7)

*Ey Avnî; (bir padişah olarak) hükmünü ne denli yürütürsen yürüt, o sevgiliyi gam sarayına getiremezsin. Âşık olan kişi padişah dahi olsa onun yeri gamhânedir. Sevgiliye emir veremez.*

Osmanlı Devleti’nde hukuk; Şer’i (İslam) Hukuk ve Örfi Hukuk olmak üzere iki temele dayanıyordu. 1. Şer’i Hukuk’un esası, Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerdir. 2. Örfi Hukuk ise, Şer’i Hukuka ters düşmemek kaydıyla padişahın koyduğu kanun, kanunname ve ferman gibi kurallardır. Adalet işlerinin divandaki temsilcileri kazaskerlerdi. Padişah bile olsa kanun önünde herkes eşit yargılanmıştır. Bunun konumuzla da alakalı olarak en somut örneği Fatih’in Rum mimarı ile mahkemelik olmasıdır.<sup>13</sup>

## 8. Sultanlar Sultanı

Hüma kuşu; Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu; Kaf dağında, Okyanus adalarında veya Çin’de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuş. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, san gagalı, boz saksaganı andırır bir kuştur. Eskiden bir meydanda hümâ uçurulur ve kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bu bakımdan hümâ bir devlet kuşu olarak bilinir.<sup>14</sup> Hüma mazmunu kuşku yok ki sultan şairlerin şiirlerinde efsanevî yönü hakikate inkılap etmiştir.

N’ola oldu ise ‘Avnî cihân **sultânları hânı**

Ki düşdi üstüne sâye señüñ destüñ hümâsından (G64/7)

*(Ey sevgili); Avnî cihan sultanlarının padişahı olmuşsa buna şaşılmamalı!.. Çünkü onun üzerine elinin hümasının gölgesi düşmüştür. Beyitte Avnî’ye bahşedilen sultanları sultanı olma lütfuna erişmesine kimsenin şaşırması gerektiğini söylüyor olmasının nedenleri arasında bir hadis-i şerifin de yer alabileceği kanaatindeyiz. “Allah (c. c.) bir kimsenin müminlerin başına emir olmasını murad ettiği zaman yardım elini onun alınına koyar (yardım elini onun yüzünün ak çıkması için uzatır.)”<sup>15</sup>. Bu ayet doğrudan delil olmasa da ihtimaller dâhilinde beyti açıklamak için farklı bir kapı aralamaktadır. Ayrıca bu konuda şairin sultanların sultanı olmasına en büyük delil ise Hz. Peygamberin “İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur”<sup>16</sup>*

<sup>13</sup> Bkz. Evliya Çelebi “Seyahatname”.

<sup>14</sup> İskender Pala, a.g.e., s.216

<sup>15</sup> Sarı, İbrahim. (2016). a.g.e. s.18

<sup>16</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 335, Buharî, *et-Tarihu'l-Kebir*, I, 81; *et-Tarihu's-Sağır*, I, 306; el-Bezzâr, *el-Müsned, el-Müsned*, c. II, s. 308; Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, II, 38; Hakim, *Müstedrek*, IV, 422; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VI, 219.

müjdesine mazhar olmasıdır. Bu müjdeye mazhar olan sultan elbette diğer sultanların da sultanı olacağı kanaatindeyiz.

### Sonuç

Fatih Sultan Mehmed, sadece dönemi şairlerini desteklemesi ile değil, aynı zamanda yazdığı sanat değeri yüksek şiirleriyle de 15. yüzyıl klasik Türk şiirinin gelişimine önemli katkılar sağlamış bir şahsiyettir. O, kelime kadrosunun yanı sıra hayal, anlam ve mazmunlar dünyasını da sultanlara yakışır bir tarzda oluşturmuş, hânedânın kendisinden sonra gelen sultan ve şehzâdelerine sanatçı kişiliğiyle de örnek olmuştur. Onun, şiirlerinde kullandığı kelime ve kavramların bir çoğu saltanata dair olup aynı zamanda hükümdarlığını yansıtmaktadır. Buradan hareketle, meslek, konum ve statüsü her ne olursa olsun, şairlerimiz vaktiyle her ne ile meşgul olmuşlarsa onları şiirlerine de yansıtmışlardır. Bu da şairlerimizin hayattan kopuk oldukları, şiirlerinin ütöpik bir hayatın ürünü olduğu yolundaki bazı tezleri çürütür niteliktedir. Biz dönemlerinin hayatına ilişkin türlü bilgileri şairlerimiz vasıtasıyla elde edebilmekteyiz. Nitekim sultan şairlerimiz olmasaydı, saray hayatı ve hükümdarlıklarının farklı yönleri hakkındaki bilgilerimiz de nakıs kalacaktı, dersek abartmış olmayız.

### KAYNAKÇA

- AK, Coşkun. (2001). *Şair Padişahlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- AYVERDİ, İlhan. (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, KUBBEALTI Neşriyat, İstanbul
- BALTACIOĞLU, Şahmeran. (2003), *Fatih (Avnî) Divanı ve Tahlili*, Doktora Tezi
- COŞKUN, Vildan. (2004), *İstanbul'un Şahı, Şiirin Sultanı Fatih, VII: Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, İstanbul
- ÇELEBİOĞLU, Amil. (1998), *Şair Fatih*, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul
- DOĞAN, Muhammet Nur. (2014), *Fatih Dîvânı ve Şerhi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay, İstanbul
- DOĞAN, Muhammet Nur . (2011), *Eski Şiirin Bahçesinde*, YELKENLİ Yay, İstanbul
- İPEKTEN, Haluk. (1996), *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- KARAHAN, Abdülkadir. (1954), Fâtih, Şair Avnî. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 6(6), 1-38.
- KAYAALP, İsa. (1999), *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*, KİTABEVİ Yay, İstanbul
- Ortaylı, İlber. (1996), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara, C:13.
- ÖZKAN, Ömer. (2007), *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, KİTABEVİ Yay, İstanbul
- ÖZCAN, Abdülkadir. (2002), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara, cilt: 26.

- PALA, İskender. (2011), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay, İstanbul, s.216
- PALA, İskender. (2002), *Fatih Sultan Mehmet*, Metropol Yay, İstanbul
- PALA, İskender. (2005), *Şiirin Sultanları*, Asya Finans Kültür Yay, İstanbul, s.52
- SARI, İbrahim. (2016), *Amirler, Memurlar, Yöneticiler*, Net Medya Yay, İstanbul, 2016, s.22
- ŞARDAĞ, Rüştü. (1982), *Şair Sultanlar*, Türkiye İş Bankası Yay.
- Türk Dil Kurumu. (2010), *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK Yay, Ankara
- YÜCEL, Yaşar, & Sevim, Ali. (1991). *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanûnî*. Türk. TKB Ankara.